

שלום-עליכם וי.ד. ברקוביץ

מאת יעקב פיכמן

(הערות להופעת "יוסילי הזמיר" בהוצ' "דביר")

במתת אלהים, בה חונן המזמר הנפלא, הן מחויב המציאות, מחויב הגורל. זה האור וזה הזוהמא הרוי פפות את גאון הזמרה, שקם באורח פלא כזה בשפל הסביבה, על מנת שישקע אחר כך שקיעה שאין לה תקנה. אגדה עצובה היא, וכעין אזהרה בה לאלה שחלק להם הטבע מיופיו, שבעלותם מעלה מעלה תמיד יד שלוחה לזהם את התפארת שהם נושאים לעולם.

אכן — האין זה בכלל גורלם של אנשי הפלא, שאין להם מנוס מן האורב להם, בעוד שהם רואים את עצמם שאננים מפחד רעה?

*

את שלום עליכם קראנו בתקופות שונות של חיינו, למן ימי היל"ד דות, שבהם נכשר ביותר לתום הריאה, לתום קליטה ועד הימים, שבהם, אנו מתעוררים לבקורת, לגילוי מומים כאלה, שכל כך הר" בינו להתפעל מהם בימי התום, אמרתי פעם, שאין הכרה שלמה, זערכה שלמה ביוצר, אלא בצירוף שניהם: התום והבקורת. מתוך זיקה כפולה זו מתמצה ההערכה השלמה: בקורת שאין קליטה המיר מה קודמת לה, חסרה את העיקר — את כוח הקליטה, את כשרון הק" לטה, שבלעדיה אין יסוד להכרה נאמנה.

מעיו זה אירע לי בהערכת שלום עליכם, היתה תקופה, שהקומיזם הגדוש נראה לי מנמך ביותר, עצם הלהיטות מצד המספר, "להצ" חיק" בכל מקום ובכל מחיר נראה לי מדה המונית, שאינה הוגנת לאמן בעל שיעור קומה של שלום עליכם ושאינה עשויה אלא להכ" שיל, ולכאורה, אמנם הכשילו את האמן עורכי העיתונים, שחבעו ממנו רק דברים "מצחיקים", והוא היה אנוס על הרוב להכנע להם. ודאי, שהיתה כאן מצדי מדה גדור לה של אינונות דעת, שאינה במקור מה, שהרי בגודש הומוריסטי זה בא הגניוס שלו לידי ביטוי שלם. אכן בתקופה מאוחרת יותר שבתי אל שלום עליכם כמעריך, "בלי טע" נות", אין ספק שגרם לכך מפעל התרגום של ברקוביץ, שהיה מת" הילתו כעין "מסננת" ליצירת שלום-עליכם. שהרי עם כל הער" צת שלום עליכם מצד ברקוביץ (ואולי דוקא מתוך הערצה גדולה זו) לא השלים עם כל פליטת-עט, עם כל ספק של וולגריות, והש" כיל למחות את עקבותיה וידע לפסוח על דברים שאינם מוסיפים באופן כזה נתן לנו מעין תמצית נפלאה של ההומוריסטן הגאוני — הציג אותו לפנינו לא רק בסגנון מנופה "בשלב עשרה נפה", כי אם גם בכל העידית שלו, שנתגלתה במבחר יצירתו.

ועם זה הוא שוקד להשלים מעט מעט את מה ש"גנו" לכתחילה. הוא האמן הקפדן ורב ההכנה יודע לחפור מזמן לזמן מטמונים חדשים בבית הגנונים העשיר הזה.

בעיות התרגום המושלם מעסי" קות את כולנו, ואין לפתור על נקלה. מתרגמים גדולים מעטים כשם שמעטים אמנים גדולים, ודאי שהמתרגם טעון אמצעי ביטוי לאין שיעור, יכולת של הבחנה שאין דקה ממנה. אבל תרגום שאוצל מרוחו על המקור, ובמידת-מה — משלים אותו, הוא כמעט תמיד מעין ברכת תודיה ליוצר, תוצאה של אהבה גדולה, של הערצה שאין כמותה. רק הכרת זו, שעליו להי שיג במלאכתו את כל השלימות ואת כל העצמיות של המקור, מכ" שירה את המתרגם למצות את כל כוחותיו השמורים עמו ולהגיע אל פסגות היצירה המתורגמת.

מדי קראי את תרגומי ברקוביץ, שבהם הושג כל הקסם של יצירת שלום-עליכם, בתוספת קסם שדלה מעצמו, יש לי תמיד ההרגשה שהי מתרגם התנער עם המלאכה הגדור לה מאיזה מחנק נפשי שרביץ עליו והוסיף כוח והנסיף בטחון, כאילו נתחדש עם המאמצים, שנשא פרי בשל כזה — כאילו הכיר, כי איננו פה ומליץ לאמן הנערץ בלי בר. כי אם הביא כאן גם את כוחות עצמו לידי ביטוי מושלם שאין למעלה ממנו.

מבעלות על עצם היצירות האלה, עד היום אין לנו ידיעה מלאה מהשתתפות זו של ברקוביץ ביצירת שלום עליכם, בסיפור וב" מחזה, לא בדקנו את חיקו ב"סטמ" פניו", ב"קשה להיות יהודי", ב"עמד", ועכשיו ב"יוסילי הזמיר", אך יודעים אנו היטב, כי כל מה שנגעה בו ידו הנאמנה של ברקור ביץ, היה לברכה ליוצר המקור, ויש שאנחנו מעריכים גם את כוח האמן של ברקוביץ עצמו לפי השלימות שכתרגומיו.

"יוסילי הזמיר", שנתפרסם רא" שונה במאסף "יודישע פאלקס" ביבליאטעק" כרך ב', היה כעין יצירת מילואים ל"סטמפניו", שנת פרסם בכרך א' של אותו מאסף, שכינס בפעם ראשונה את כוחות היצירה היהודית באכסניה גדולה ומפוארת זו. זוכר אני את הרדשם הגדול, שעשה עלי מאסף זה, שהביא לי חברי מתלמידי הח" דר בערב פסה, כל אותו האביב היה שרוי באורו וביגונו של ספר זה, שמתוכו הכרתי את מנדלי ואת שלום עליכם ואת ברעמי. מתוכו גם למדתי על פה את שירו המצויק של פרוג. דאם אידישע קינד", שחרויו מתנגנים בי עד היום — והוא הרדשם החזק ביותר שעשה עלי דבר משירת פרוג בכלל.

שלום עליכם הוסיף כאמור, כות" רת משנה לחיבור: "רומן יהודי" ושתי המלים האלה מעמידות אר תנו על מהותו של המחבר, על מגמת יצירתו היסודית. הן מלמ" דות אותנו, כי מתחילת יצירתו לא נתכוון שלום עליכם לסתם רו" מן, לדבר מצוי בספרות לעו, כי אם חתר לגילוי "הנקודה היהודית", למה שמיחד את האדם הי" הודי, את המציאות היהודית, ומב" דיל אותה מן העולם שמחוצה לו. לולא סלידתו של המחבר ממלים לועזיות אפשר שהיה מכנה כות" רת-משנה זו בשם "אלגיה יהודית", באשר צביזנו היסודי של הרומן הרי הוא העצב של הכשרון היהודי, של האהבה היהודית, שגם בהיותה נאמנה, כאהבת הילדות של "יוסילי ואסתר", לא היתה לה אז אחיזה אמיתית בהויה של הע" ירה — שגם כוחו לבגינה של יוסילי נתבטל בפני ההצלחה החומרית, שהחבלנים בכשרון הי" הודי כגדליה באס נתנו בו את עינם הרעה ועשו אתו "תכלית" לעצמם.

ביריעה הרחבה של תולדות יוסילי ומה שעלת לו, מרוכז הרי יהודי של עיירה, שמתוכו עולה אור חיים של עצבות יהודית ומורגש המחנק ביחד עם החנינה הגדולה שבשניהם יחד נתלבלב כשרונו של יוסילי. אך רעיונת העיקרי של יצירה זו הוא התכרה, שכנגד הכשרו הגדול, כמו נגד אושר האהבה הסהורה, מכוונים הכוחות הרעים המטילים בו את ארסם, מי שמכיר את חינו של ההומוריסטן הגדול, יבחין ב"יוסי" לי הזמיר" הרבה מן האבטוביוגר" פיה שלו, מנסינו של חינו הפר" טיים, ועם זה טבועים בכל דמות סימניה הטיפוסיים של העיירה ונ" ציגית. אבי יוסילי, שמואליק החנו, ולאטה הסידקאית, אם אסתרל, אסתר עצמה — דמויות עממיות בולטות שקויות אמת ושקויות שירה. "רומן יהודי" הוא פאר וכיעור, רוך וזוועה שאין להפרידם, כאן ההערצה יחד עם ההתנקשות

בימים האחרונים נוסף לקורא העברי ספר, שיתרונותיו מבחינת הא-... מבחינת התוכן והביטוי עושים אותו שזה לקורא הצעיר והמבוגר, ללוט אחר היצירה המודרנית וככרוך אחר הפשטות העממית כאחד: הוא "יוסילי הזמיר", "רומן יהודי" כוזרות המחבר, שפירסם אותו בכרך השני של "הביבליותיקה העממית היהודית" שלו לאחר "סטפניו" שאף הוא הוגדר על ידי המחבר כ"רומן יהודי" ונושא אף הוא לקוח מן החי של "יודעי גגן", שהיו מצויים בעירה ביותר.

בכותרת משנה זו "רומן יהודי" גרמזה משנת יצירה שלמה, ללמדך שאין זה חיקוי למה שכוחבים בלי שונות הגויים, כי אם תוכן יהודי וסגנון יהודי, שהיו מחוייבי הי צירה למנדלי ולשלום עליכם ולי בית-המדרש כולה, "רומן יהודי" פירושו: מקור, פרי הסתכלות קרובה, והבעה טבעית, מה שגרם גם לכך, שהיצירות האלה נכתבו לכתחילה בלשון העם, ורק לאחר ההפתחת ממושכת, נתגלגלו בגל" גולה של לשון עברית איתנה, שקלטה בינתיים את סגולותיו וטבעיותה של הלשון היהודית — יצירת מנדלי, על ידי המחבר עצ" מה, וזו של שלום-עליכם — על ידי גס שנתרחש, שנמצא לה מתרגם" אמן, שליח נאמן כברקוביץ, שהש" קיע את כשרונותיו הגדולים במ" לאכתו ועשאה מקור, ועשאה יצי" רת מופת עברית לפי שפע התוכן ולפי יתרונותיה של שתי הלשונות המושקעים בה.

שלום עליכם הוא פרשה גדולה, שעת מפנה ביצירת ישראל, כאן ראייה שנתחדשה, הבנת שנתחד" שה, הגורתי, וכמדומה, גם אח" רים הגדירי, את שלום-עליכם כמין גלגול של רבי' לוי יצחק מברדי" ששוב של ההשפלה, ואמנם היה בו במחברם של טוביה ומנחם מנדל קוים בולטים של ההסידות, שבי" סודה הונחה ההכרה, שפשעי יש" ראל הם תמיד מדומים, ואף על פי כן לא היה שלום-עליכם מלמד זכות כאותו חסיד, כאמן נאמן הוא למציאות, גם כשהיא מכוערת ביר תר, אך בעצם ראינו פיעמה חנינה גדולה, בעצם תפיסתו היתה מעין הנדחות עם הסבל היהודי, כאילו האמן כאן מספר על עצמו, וגם כשהוא מלמד קטיגוריה היא מאי" ליה נחפכת ללימוד זכות.

מי שתופס את שלום עליכם כמשורר המציאות היהודית בכל גילוייה, יבחין בו קודם כל את הלב שהשיג את גורל ישראל, את כוחו לחיים, את כוחו לסבל, והוא הנ"ס; לא כפרץ בעל האגדה שראה את הנס כתנאי ראשון לקיומו של עולם — וביחוד לקיומו של ישראל. שלום עליכם לא ויתר על טפח של מציאות, את מנחם מנדל לא זיכה בכל צרותיו אף פעם בנס, אבל הנס היה בכל אווהו המתמר טטח והולכת עם כל עסק "מוצלח" שלו ובכל זאת הוא ניצל ומתחדש אחרי כל כשלונו, סגולה זו היא הנוטעה בנו חיבה, ללא-יוצלח" מועד זה, שבו נרמזה תכונה יסוד של כלל האומה.

גם ברקוביץ, שהעניק בתרגומו, שאיכותו היא איכות מקור, את יצירת שלום עליכם לספרות העברית, הוא כמתרגם-יוצר יחיד ומיוחד באמנות שלו, מתרגומו הראשון, שהביא את כולנו ואת שלום עליכם לידי התפעלות כזה, שסמך מאז את ידו על מתרגמו וזאהוב והסכים מלכתחילה לכל מה שישנה ויתקן, שיוסיף ויגרע — האמין בטעמו אולי יותר משהאמין בטעם עצמו, ועשאו יורש לא רק להכנסות המהדורות העבריות של כתביו, כי אם במדת-מה להלק